

Kudüs'te Savaş Hukuku ve Toplumlararası Yeni Düzenin Oluşumu (1914-1920)

Umut Karabulut*

Giriş

Sanayileşme sonrası dönem, makineleşmeye yönelik teknolojinin muazzam gelişmeler gösterdiği bir süreci beraberinde getirmiştir. Klasik dönemde gerek kitle imha silahlarının olmayışı gerekse de diplomasinin modern dönemlerde olduğu kadar gelişme kaydetmemesi gibi gerekçelerle, savaşlarda kullanılacak yöntemlere, silahlara ve harp esirlerine yönelik herhangi uluslararası düzenleyici kurallar ortaya çıkmamıştı. Modernite öncesi dönemin savaşları genelde cephe savaşları şeklinde gerçekleşmiş, sivil kitlelerin yaşadığı kamusal alanlara yayılacak çapta gelişme göstermemişti. Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren savaşların yıkıcı etkilerinin şehirlerde ve diğer kamusal alanlarda hissedilmeye başlanması, insanlık tarihinde ilk kez, savaşlara yönelik birtakım düzenlemelerin ortaya çıkması gereğini doğurmuştur.

Genel anlamda devletler hukuku içerisinde incelenebilecek olan “savaş hukuku” ile ilgili ilk sözleşmelerin de 19. yüzyıl ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir. 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile hasta ve yaralılara yeteri kadar bakım yapılması, sağlık personeli ve ulaşım yollarının korunması ve sağlık hizmeti gören kişilerin ve yerlerin tanınması için -kızıl haç- gibi simgeler kullanılması kararı alınmıştır. Osmanlı Devleti bu anlaşmayı bir yıl sonra imzalamış ve Kızılay örgütünün kurulmasına yol açacak birtakım teşebbüsler de bu gelişmenin ardından ortaya çıkmıştır. 1899 tarihine gelindiğinde kara ve deniz savaşlarında uyulacak kuralları belirleyen ve savaşlarda, balonlardan mermi ve patlayıcı fırlatılmasını bir süreliğine kısıtlayan birtakım sözleşmelerin imzalandığı I. La Haye Sözleşmesi imzalanmıştır¹. 1907 tarihli II. La Haye Konferansı'nda ise 44 ülke temsilcileri bir araya gelmiştir². Bu konferansların kararları, devletlerarası

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Denizli/TÜRKİYE, ukarabulut@pau.edu.tr ORCID: 0000-0002-3947-9173

1 *Düster*, 1. Tertip, C VII, s. 307.

2 M. Yasin Aslan, “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 79, s. 238-239.

savaş hukukunun ve Osmanlı Devleti'nin bilhassa Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerinde uygulayacağı muhasım devlet politikasının temelini oluşturmuştur. Bu politika, Birinci Dünya Savaşı boyunca pek çok farklı alanda uygulamaya konulmuştur. Bunlar içerisinde en çok dikkati çekenler: Kapitülasyonların kaldırılması, konsoloslukların kapatılması, yabancı postanelerin kapatılması, yabancı okulların kapatılması, gümrüklerin düzenlenmesi, yabancı şirketlerin Osmanlı kanunlarına tabii tutulması ve muhasım devlet tebaasına yönelik birtakım uygulamalar olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı topraklarında bulunan muhasım devlet tebaasının ne şekilde ortaya çıktığına yönelik tarihsel bir arka plan sunacak olursak, Batı ile ticari bütünleşmenin arttığı döneme dek gidilmesi gerektiği görülür. Osmanlı Devleti'nin, Batı ile ticari bütünleşmesi arttıkça Osmanlı ülkesinde iş yapan Batılı tüccarların sayısı da artış göstermiştir. Bunlar genellikle İstanbul, Selanik, İzmir ve Beyrut gibi liman şehirlerinde iş yapan ve *zimmi, müste'men* ya da *levanten* şeklinde adlandırılan yabancılardır. Batı ile bütünleşme ve Osmanlı ülkesinde iş yapan yabancılardan hukuki durumlarının tanımlanması gerekliliği, 1869 tarihinde *Tabiyet-i Osmaniye Nizamnamesi'nin* kaleme alınmasına yol açmıştır³. Bu nizamname ile Osmanlı tebaasından olanların hukuki durumu açıklığa kavuşmuş aynı zamanda Gayrimüslimlere yönelik ifadeler de bir standarda kavuşmuştur. Buna göre Gayrimüslimler için barış döneminde “ecnebi”, savaş dönemlerinde ise “muhasama” ifadeleri kullanılmaya başlanmıştır.

Savaş yıllarında muhasım devlet tebaasına yönelik uygulamaların inceleneceği Kudüs şehri ise, ticaretin aksine dini bir merkez olarak sesini duyurmuştur. Şüphesiz yukarıda anılan merkezler kadar kozmopolit bir yapıya sahip olan Kudüs, Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman, 1913 yılında yayımlanan vilayetlere dair geçici bir kanuna göre müstakil mutasarrıflık olarak idare edilmektedir⁴. Savaşın başlangıcıyla birlikte bilhassa kapitülasyonların kaldırılması ve konsoloslukların kapatılması gibi savaş hukuku içerisinde değerlendirilebilecek gelişmeler Kudüs'ün sosyal yapısında etkili olmuşsa da bu dönemin yapısını esas olarak şekillendiren, Kudüs'te Arap-Yahudi temelli bir sistemin görülmesine yol açacak gelişmeler olmuştur.

Savaş öncesi Filistin bölgesinin nüfus tespitini gerçekleştirmek güç bir işti. Kabaca 689.000 ile 800.000 arasında bir nüfusun bölgedeki varlığı tahmin edilmektedir.

3 *Düstur*, 1. Tertip, C I, s. 16-18.

4 Ali Fuat Öreng, “Mutasarrıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C XXXI, s. 377-379.

Bu belirsizliğin temel nedeni, istatistiklerin, farklı yıllara ait Osmanlı nüfus kayıtları, Siyonist kayıtlar, seyyahlar, konsolosluk kayıtları ve 1922 yılına ait İngiliz nüfus istatistiklerine ait olmasında yatar⁵. Belirsizliğin bir diğer nedeni ise, aşağıda örnekleriyle ele alınacağı üzere, 1914-1917 yılları arasında gerçekleşen tabiiyet değişikliklerinin fazla oluşudur.

Osmanlı Devleti, savaşın çıkmasının ardından ilk iş olarak Kudüs'te bulunan muhasım devletlere ait tebaanın ve bunlar dışındaki yabancıların kaydını gerçekleştirmiştir⁶. Bu işlem için Kudüs'te bulunan yabancı uyrukluların kayıtlarının gerçekleştirileceği boş beyanname suretlerinin şehre gönderildiği⁷ ve alınan beyannamelerde eksiklik tespit edildiği takdirde halen Kudüs'te bulunan şahıslardan yenilerinin istendiği; sürgün ve tard edilenlerin ise gittikleri yerlerin tespitinin gerçekleştirildiği görülmüştür⁸. Beyannamelerin belirli bir süre içerisinde doldurulması ve Osmanlı Devleti makamlarına teslim edilmesi de talepler arasındadır. Bununla birlikte savaş içerisinde Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinden olan Avusturya-Macaristan tebaası vatandaşlarının beyanname verme sürelerini geçirdikleri hallerde dahi daha ılımlı muameleye tabii tutuldukları görülmüştür⁹.

Kudüs'te uygulanacak olan muhasım devlet tebaasına yönelik savaş hukukunun en belirleyici ögesi; 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti'nin her yerinde geçerli olmak üzere kapitülasyonların kaldırılması kararı olmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti, ekonomik ve hukuki birtakım eşitlikçi düzenleme haklarına sahip olduğu kadar, savaş şartları içerisinde güvenliği sağlayabileceği toplumsal yetkilere de kavuşmuştur. Nitekim kapitülasyonlar döneminde tebaa-i ecnebiyeden birisinin Osmanlı makamları tarafından herhangi bir muameleye tabii tutulması güç bir durumdur. Kapitülasyonların kaldırılmasının Osmanlı topraklarında bulunan tüm unsurları ilgilendiren olumlu bir yanı da vardır. Bu olumlu gelişme, ülkenin her bölgesindeki unsurlar arasında tam bir eşitlik ve aynı yasal sistemin uygulanmaya başlaması olmuştur. Bu söylemin, kapitülasyonların kaldırıldığı dönem içerisinde Osmanlı yönetimi tarafından, bilhassa tedirginlik yaşayan tebaa-i ecnebiyeye yönelik olarak geliştirildiği söylenebilir. Ancak bu

5 Jacobson Abigail, *From Empire to Empire, Jerusalem Between Ottoman and British Rule*, Syracuse University Press, New York, 2011, s. 3.

6 *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi BOA, DH. EUM. 5. Şb., 4/45, 9 Muharrem 1333; 27 Kasım 1914.*

7 *BOA, DH. EUM. ECB, 12/42, 6 Şevval 1335; 26 Temmuz 1917.*

8 *BOA, DH. EUM. ECB, 5/6, 7 Receb 1334; 10 Mayıs 1916.*

9 *BOA, DH. EUM. ECB, 1/25, 15 Şaban 1333; 28 Haziran 1915.*

söyleme karşın, Kudüs kentinde kapitülasyon hakkını kaybeden Hristiyanlar arasında bir panik havası hâkim olmuştur. Çünkü şehirde İtilaf Devletleri aleyhine birtakım gösteriler başlamış ve yerel cemaatlerin Avrupalı destekçilerinden gelen başlıklarının kesilmesi söz konusu olmuştur¹⁰. Bilhassa Rum Ortodoks Kilisesi'nin ciddi bir mali sıkıntı içerisine girdiği görülmüştür. Savaşın başlaması ile birlikte Kudüs'e gelen Hristiyan hac kabilelerinin sekteye uğraması, bu kurumu ciddi bir gelir kaybına uğratmıştır. Başlangıçta Ortodoks iş adamları, Credit Lyonnaise, Yunan ve Rus hükümetleri gibi çeşitli kaynaklardan 100 bin Fransız Frangı borç alarak durumu telafi etmeye çalışan kilise, bir süre sonra Siyonist örgütlere toprak satmaya başlamıştır¹¹. Satışlar, tahmin edilebileceği üzere ilerleyen dönemin Arap-Yahudi temelli toplumsal ayrımın yaşanmasında önemli etkenlerden bir tanesi olmuştur. Ayrıca Kilisenin bu uygulamaları, kendisini Kudüs'teki Türk yetkililer nezdinde şüpheli duruma düşürmüştür.

Kapitülasyonların kaldırılmasının bir sonucu olarak savaşın hemen ilk aylarında İngiliz, Fransız ve Rus tebaasından muzır ve şüpheli görülenlerin ülkenin başka bölgelerine gönderilmesi için bir karar alınmıştır¹². Bu süreçte savaştan ilk ve en yüksek derecede etkilenen grubun, İngilizler olduğu söylenebilir¹³. Göç ettirmelerde güvenlik probleminin de hayli önemli bir seviyede gözetildiği; düvel-i muhasama tebaasının tren yolunun geçtiği güzergâhlardan uzak bir yerlere sevk işleminin gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır¹⁴. Ancak ileride açıklanacağı üzere uluslararası baskılardan kaçınmak maksadıyla olsa gerek, hükümete sadık görülen bazı muhasım devlet tebaasının Kudüs, Suriye, Halep ve Beyrut gibi bazı yerlerde yerlerinde bırakılmalarının istendiği de görülmüştür¹⁵.

Muhasım devlet tebaasına uygulanacak olan muamelenin bir süre sonra sınır dışı etmelerle devam ettiği görülmüştür. İngiltere ve Fransa'nın konsolosluk yetkilileriyle şehirde yerleşik vatandaşlarının, Osmanlı topraklarından ayrılmaları yönündeki bir yazı, Dâhiliye Nezareti'nden Kudüs ve Halep'teki mülki amirlere

10 Jacobson Abigail, *From Empire to Empire, Jerusalem Between Ottoman and British Rule*, s. 25.

11 Roberto Mazza, "Churches at War: The Impact of the First World War on the Christian Institutions of Jerusalem, 1914-20", *Middle East Studies*, Vol: 45, No: 2 (Mart 2009), s. 214.

12 *BOA, DH. EUM* 5. Şb., 7/32, 15 Safer 1333; 2 Ocak 1915.

13 Roberto Mazza, "Churches at War: The Impact of the First World War on the Christian Institutions of Jerusalem, 1914-20", s. 213.

14 *BOA, DH. ŞFR.*, 53/126, 12 Receb 1333; 26 Mayıs 1915.

15 *BOA, DH. ŞFR.*, 53/146, 15 Receb 1333; 29 Mayıs 1915.

gönderilmiştir¹⁶. Çok geçmeden bu muamelenin Birinci Dünya Savaşı'na katılan İtalyan tebaaya da teşmil ettiği görülmüştür. Kudüs'te yerleşik İtalyan tebaa, diğer muhasım devlet tebaasının tabii tutulduğu muameleye maruz kalmış ve ikametleri uygun görülmeyenler sürgün edilmiş; kadın, çocuk ve ehl-i namus olanlar ise uygulamadan muaf tutulmuşlardır¹⁷. Ayrıca Kudüs'te mukim birtakım Yahudi'nin de sınır dışı edildiği, Yafa'daki Siyonist makamların tahminine göre yedi ila sekiz bin civarında bir nüfusun Kudüs'ten İskenderiye'ye gönderildiği kayıtlara geçmiştir¹⁸. Yahudiler arasında gönderilenlerin çoğunluğu Rus tabiiyetinde olanlardır. Ancak siyasi liderler ve Osmanlı vatandaşı olmakla birlikte farklı topluluk liderlerinin de bölgenin dışına gönderildiği görülmüştür. Örneğin 1915 yılında İstanbul'a gönderilen David Ben Gurion ve Yitzhak Ben-Zvi gibi sonranın önemli liderleri¹⁹ de bu kapsam dâhilindedirler²⁰. Şu hâlde bu tür uygulamalar, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı faaliyet yürütenlere yönelik olduğu gibi, şüphe duyulan kişileri de kapsamıştır.

Bu esnada muhasım devlet konsolosluklarının kapatıldığı da görülmüş, Kudüs'teki İtalyan, Rus ve Karadağ konsoloslarının görevlerinin vekâleten Amerikan Konsolosluğu tarafından yürütülmesi, Fransa tebaası işlerine ise İspanya konsolosunun bakması kararı alınmıştır²¹. Böylece şehirde kalmaya devam eden muhasım devlet tebaasının (birtakım dinî yetkililer, sağlık görevlileri vb.) haklarının korunması işini üstlenen makamlar da belirlenmiştir.

Bir takım düvel-i muhasama tebaasının ise mütekabiliyet esasları gereği Osmanlı esirleri ile mübadele edilebilmeleri maksadıyla alıkoyuldukları görülmüştür²². Savaşın hemen başlangıcında, Rusya'daki Osmanlı tebaasının yurda gelişine kadar Kudüs'teki Rus tebaanın başka bir yere gitmesine izin verilmemiştir²³. Ayrıca 1917 yılında Kudüs mutasarrıflığına çekilen bir telgrafta, düvel-i muhasama

16 *BOA, DH. EUM.* 5. Şb., 3/19, 20 Zilhicce 1332; 18 Ekim 1916.

17 *BOA, DH. EUM.* 5. Şb., 23/7, 6 Cemaziyelahir 1334; 10 Nisan 1916.

18 Jacobson Abigail, *From Empire to Empire, Jerusalem Between Ottoman and British Rule*, s. 29.

19 Ben Gurion, 1948 yılında kurulan İsrail devletinin ilk başbakanı (1948-1954), Ben-Zvi ise ikinci cumhurbaşkanı (1952-1963) olarak görev yapmışlardır.

20 Jacobson Abigail, *From Empire to Empire, Jerusalem Between Ottoman and British Rule*, s. 29-30.

21 *BOA, DH. ŞFR.* 54/407, 29 Şaban 1333; 12 Temmuz 1915.

22 Mehmet Temel, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında 1907 Tarihli Lahey Sözleşmelerine Aykırı Davranan İtilaf Devletlerine Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Bazı Önlemler", *Atatürk Dergisi*, C IV, S. 2 2004, s. 162.

23 *BOA, DH. ŞFR.* 46/157, 14 Zilhicce 1332; 04 Ekim 1914.

tebaasından olup Osmanlı esirleri ile mübadelesinde mahzur görülen olup olmadığının bildirilmesi istenmiştir²⁴. Nitekim bir süre sonra İngiliz İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti Bern itilafnâmeleri adındaki sözleşmeleri imzalayarak esir ve yaralı değişim protokollerini devreye sokacaktır²⁵.

Savaş Dönemi Kudüs'ünün dikkat çekici en önemli toplumsal gelişmelerinden bir tanesi tabiiyet değiştirme taleplerine karşı Osmanlı Devleti'nin verdiği tepkilerdir. Bu talepler, muhasım devlet tebaasının, yerleşik çıkarlarını koruma çabasıyla Osmanlı tabiiyetine girmeleri veya bir takım dinsel veya ideolojik sebeplerle Osmanlı tabiiyetinden çıkmaları şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı tabiiyetine girme işinin savaş öncesi dönemde kapitülasyon hukuku neticesinde gerçekleştiği söylenebilir. Kapitülasyonların kaldırılmasıyla ortaya çıkan hukuki boşluğu doldurmak adına 8 Mart 1915 tarihinde "Memalik-i Osmaniye'de Bulunan Ecebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanun-ı Muvakkat" yayımlanmıştır²⁶. Böylelikle Osmanlı tabiiyetine geçme işi, diğer devletlerde yürürlükte olan kanun hükümleriyle aynı hale gelmiştir²⁷.

Savaşın başlamasının ardından muhasım devlet tebaasından olup, Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyenler için bir müddet belirlenmiş ancak Filistin bölgesinde olup bu süre içerisinde müracaat etmeyenlerin talepleri, müddetin bitmesine bakılmaksızın işleme konulmuştur²⁸. Bu nedenle başlangıçta müracaat etmeyenlerin, ileriki bir süreçte müracaat edebilecekleri düşünülerek ihraçlarından kaçınılmış²⁹, ancak savaşın ilerleyen yıllarında Osmanlı tebaasından ayrılanların teb'id (uzaklaştırma, kovma) edilmelerine başlanmıştır³⁰. Bu tür uygulamaların ne denli zor olabildiği, bazı aksaklıkların ortaya çıkması neticesinde anlaşılabilir. Kudüs'teki birtakım İtalyanların zorla Osmanlı tabiiyetine dâhil edildiklerine yönelik şikâyetler üzerine Amerikan konsolosluğu devreye girmiş ve bu durumu Osmanlı Devleti nezdinde sorgulamıştır³¹. Hatırlanacağı üzere savaş esnasında İtalyanların hukukunu koruma görevini Amerikan konsolosluğu üstlenmişti.

24 *BOA, DH. ŞFR*, 76/191, 25 Receb 1335; 17 Mayıs 1917.

25 Erdal Yılmaz, "Bern İtilafnâmeleri 1917-1918 Osmanlı Devleti-İngiltere-Fransa", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C XV, S. 2 Aralık 2013.

26 *Düstur*, 2. Tertip, C VII, s. 458-459.

27 *BOA, DH. EUM. ECB*, 1/28, 20 Şaban 1333; 03 Temmuz 1915.

28 *BOA, DH. İ. UM. EK*, 91/69, 13 Rebiülahir 1333; 28 Şubat 1915.

29 *BOA, DH. İ. UM. EK*, 91/69, 13 Rebiülahir 1333; 28 Şubat 1915.

30 *BOA, DH. EUM. D Şb*, 17/51, 18 Ramazan 1335; 8 Temmuz 1917.

31 *BOA, HR. SİS*, 2130/28, 4 Rebiülevvel 1334; 10 Ocak 1916.

Tabiiyet değiştirme meselesinde en önemli toplumsal gruplardan bir tanesi Filistin bölgesinde ikamet eden veya bölgeye gelme maksadı taşıyan Yahudiler olmuştur. Osmanlı Devleti, kendi tabiiyetine girmek isteyen Yahudilere kolaylık göstermiş, bu yönde bir telgrafi, Kudüs Mutasarrıflığı'na iletmiştir³². Henüz savaşa dâhil olmadığı bir dönemde bu yönde karar almış olan Osmanlı Devleti, bölgedeki Yahudi cemaati kontrolünde tutabilmek maksadıyla olsa gerek, vatandaşlık işlemlerinin kolaylıkla yürütülmesini amaçlamıştır. Nitekim bu iradenin sonuçları da ortaya çıkmıştır. 1915 yılının başlarında, Kudüs'te ikamet eden Düvel-i Muhasama tebaasından otuz üç Yahudi ailenin Osmanlı tabiiyetine geçtikleri görülmüştür³³. Ancak Osmanlı tabiiyetinden çıkan Yahudilere de rastlanmıştır. Bu tip durumlarda tabiiyet değiştirme işlemleri tamamlanana dek bu durumda olanlar yerlerinde tutulmuş, aynı zamanda Rusya ile savaşa girildikten sonra zevç (koca) ve ebeveynleri Rusya'da olan Yahudi kadın ve çocuklarla ilgili de herhangi bir işlem yapılmamıştır³⁴.

Osmanlı Devleti'nin, kendi tabiiyetinden olmayan Yahudilerin bölgeye giriş çıkışları ve ikamet durumları konusunda titiz davrandığı söylenebilir. Hiç şüphesiz bu titizlik, savaş şartları içerisinde bölgenin kontrol ve güvenliğini sağlama endişesinden kaynaklanmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın sonlarından itibaren, bölgeye yönelik Yahudi göçünü engellemeye çalıştığı, bunu da hâkimiyetinin devamlılığı açısından önemli gördüğü için gerçekleştirdiği söylenebilir³⁵. Nitekim henüz daha savaş başlamadan bu yönde önlemler alan Osmanlı Devleti, Yahudilerin ecnebi pasaportuyla Filistin'e hicret etmelerine müsaade edilmemesi ve ancak Osmanlı tabiiyetine haiz olan ve Osmanlı pasaportu taşıyanların giriş işlemlerinin gerçekleşmesiyle ilgili bir karar almıştır³⁶. Görüleceği üzere bölgenin dinsel yönden büyük önem taşıyor oluşu, Osmanlı Devleti'nin bölgeye yönelik Yahudi göçünü kontrol altında tutma zorunluluğunu doğurmuştur. Benzer yönde bir önlem ise 1914 yılının haziran ayında alınmıştır. Bu tarihte birtakım Yahudi'nin pasaportlarını vize ettirmeden Filistin'e giriş yaptığı görülmüş, bu usulsüzlük üzerine Osmanlı yönetimi bir tahkikat başlatmıştır. Beyrut Vilayeti ile Kudüs Mutasarrıflıkları nezdinde gerçekleşen tahkikat sonucunda

32 *BOA, DH. ŞFR*, 42/181, 8 Şaban 1332; 2 Temmuz 1914.

33 *BOA, DH. İD*, 61/2, 20 Rebiülahir 1333; 7 Mart 1915.

34 *BOA, DH. ŞFR*, 48/211, 12 Safer 1333; 30 Aralık 1914.

35 Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 79.

36 *BOA, DH. ŞFR*, 41/63, 27 Cemaziyelahir 1332; 23 Mayıs 1914.

sorumlu olanların cezalandırılması talep edilmiştir³⁷. Savaş başladıktan sonra ise Filistin'e başka bölgelerden gelen Yahudilerin hiçbir koşulda yerleşmelerine izin verilmeyeceği, ziyaret için gelenlerin ise üç aydan fazla kalamayacakları ile ilgili bir karar alınmıştır³⁸. Bu karar üzerine bir miktar Amerikalı Yahudi'nin bir daha dönmek üzere bölgeyi terk ettiği görülmüştür³⁹.

O tarihte ulusal bir devlete sahip olmayan Yahudiler, bilhassa Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kamuoyunda birtakım meseleleri gündeme getirerek seslerini duyurmayı başarmışlar ve bu durum Osmanlı yöneticilerini Yahudilerle ilgili konularda daha dikkatli karar almaya zorlamıştır. Savaşın hemen başında Yafa'dan çıkarılan Yahudilerin Port Sait ve İskenderiye gibi liman şehirlerinden bütün dünyaya protesto telgrafları çektikleri görülmüştür. Bu telgraflar bilhassa Amerikan kamuoyunda Osmanlı Devleti aleyhinde etkiye yaratmıştır⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden hemen sonra Yahudilerle ilgili birçok konu gündeme gelmiştir. Örneğin Kudüs'ün bazı kazalarında muhasım devlet tebaasından olan birtakım Yahudilere kötü davranan yerli halk cezalandırılmıştır⁴¹. Bir başka hadisede ise olaylara karışmış birtakım Yahudi'nin tutuklanması neticesinde ABD'nin olaylara tepki gösterdiği, bu durumun Osmanlı dış politikasını olumsuz etkilediği ve neticede daha dikkatli davranılması gerektiğiyle ilgili bir yazının Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Kudüs Mutasarrıfı Mithat Bey'e iletildiği görülmüştür⁴². Bir süre sonra ise ABD'den kalkan bir geminin bir takım Yahudi'yi almak üzere Hayfa limanına geleceği öğrenilmiştir⁴³.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kudüs şehrinde uygulamaya çalıştığı savaş hukuku, kendisi için olduğu kadar bölgenin geleceği açısından da büyük önem ve zorluklar barındırmıştır. Osmanlı Devleti'nin şehirde kurmuş olduğu düzen, uzun süre herhangi büyük bir sorunun ortaya çıkışına yol açmadan uygulanmıştır. Ancak savaş yılları içerisinde görülmeye başlanan iki önemli ve olumsuz etken, bu düzenin değişmesine yol açmıştır. Bunlardan ilki Osmanlı

37 *BOA, DH. ŞFR*, 42/4, 20 Receb 1332; 14 Haziran 1914.

38 *BOA, DH. SIS*, 2157/2, 27 Safer 1333; 14 Ocak 1915.

39 *BOA, DH. SIS*, 2157/2, 27 Safer 1333; 14 Ocak 1915.

40 *BOA, DH. ŞFR*, 49/216, 21 Rebiülevvel 1333; 06 Şubat 1915.

41 *BOA, DH. ŞFR*, 49/198, 17 Rebiülevvel 1333; 02 Şubat 1915.

42 *BOA, DH. ŞFR*, 50/1, 29 Rebiülevvel 1333; 14 Şubat 1915.

43 *BOA, DH. ŞFR*, 50A/195, 2 Zilkade 1333; 11 Eylül 1915.

Devleti'nin muhasım devlet tebaasına uyguladığı birtakım politikaların bölgedeki hassas dengeleri değiştirmeye başlaması olmuştur. Kudüs gibi her cemaat ve topluluğun belirli haklar çerçevesinde oluşturdukları bir takım dini ve geleneksel uygulamalar ve bunların sonucunda yerleşik hale gelmiş bölgenin düzeni, Osmanlı kontrolünün zayıflamaya başlaması ile birlikte sarsıntıya uğramıştır. Üç semavi din ve çeşitli mezhepler için kutsal sayılan şehrin, bu inanç temsilcileri tarafından uygulanan ritüellerindeki ahenk ve hiyerarşik düzen önemli ölçüde tahrip olmuş ve bölgenin sükûnete kavuşması (belki de günümüze dek geçen süre içerisinde) mümkün olmamıştır.

İkincisi ise Osmanlı Devleti'nin bölgedeki kontrolü kaybetmesiyle birlikte bazı unsurların, Siyonizm'i güçlendirici birtakım faaliyetlere yol açan uygulamaları olmuştur. Bu unsurlar, kendi kurumlarının maddi zorluğundan dolayı Siyonistlere toprak satmak durumunda kalan Ortodoks Kilisesi örneğinde veya bölgedeki Yahudileri güçlendiren birtakım uygulamalara imza atan İngiliz işgal yönetiminde görülebilir. Bölgede görülen Siyonizm hareketi, Filistin Milli Hareketi'nin oluşumuna yol açmıştır.

Nihayetinde Kudüs şehri Osmanlı yönetiminin ortadan kalkmasıyla birlikte, Pandora'nın açıldıktan sonra dört bir tarafa saçılıp bir daha toplanamayan kötücül kutusu misali, günümüze dek sorunlarla hemhal olmuş bir yer görünümünden kurtulamamıştır.

Kaynaklar

Resmi Yayınlar

- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),
BOA, *DH. EUM.* (Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti) 5. Şb.,
4/45, 9 Muharrem 1333, 27 Kasım 1914.
DH. EUM. 5. Şb., 7/32, 15 Safer 1333; 2 Ocak 1915.
DH. EUM. 5. Şb., 23/7, 6 Cemaziyelahir 1334; 10 Nisan 1916.
DH. EUM. 5. Şb., 3/19, 20 Zilhicce 1332; 18 Ekim 1916.
DH. EUM. D Şb., 17/51, 18 Ramazan 1335; 8 Temmuz 1917.
BOA, *DH. EUM. ECB.* (Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
Ecanib Kalemi), 1/25, 15 Şaban 1333, 28 Haziran 1915.
DH. EUM. ECB., 1/28, 20 Şaban 1333; 03 Temmuz 1915.
DH. EUM. ECB., 12/42, 6 Şevval 1335; 26 Temmuz 1917.
DH. EUM. ECB., 5/6, 7 Receb 1334; 10 Mayıs 1916.
BOA, *DH. İ. UM. EK.* (Dâhiliye Nezareti, İdare-i Umumiye Ekleri), 91/69, 13
Rebiülahir 1333, 28 Şubat 1915.
DH. İ. UM. EK., 91/69, 13 Rebiülahir 1333; 28 Şubat 1915.
BOA, *DH. İD.* (Dâhiliye Nezareti, İdare), 61/2, 20 Rebiülahir 1333; 7 Mart 1915.
BOA, *DH. SYS.* (Dâhiliye Nezareti, Siyasi Kısım), 2157/2, 27 Safer 1333; 14 Ocak
1915.
DH. SYS., 2157/2, 27 Safer 1333; 14 Ocak 1915.
BOA, *DH. ŞFR.* (Dâhiliye Nezareti, Şifre Kalemi), 41/63, 27 Cemaziyelahir 1332;
23 Mayıs 1914.
DH. ŞFR. 42/4, 20 Receb 1332; 14 Haziran 1914.
DH. ŞFR. 46/157, 14 Zilhicce 1332; 04 Ekim 1914.
DH. ŞFR. 48/211, 12 Safer 1333; 30 Aralık 1914.
DH. ŞFR. 49/198, 17 Rebiülevvel 1333; 02 Şubat 1915.
DH. ŞFR. 49/216, 21 Rebiülevvel 1333; 06 Şubat 1915.
DH. ŞFR. 50/1, 29 Rebiülevvel 1333; 14 Şubat 1915.

DH. ŞFR. 50A/195, 2 Zilkade 1333; 11 Eylül 1915.

DH. ŞFR. 76/191, 25 Receb 1335; 17 Mayıs 1917.

DH. ŞFR. 42/181, 8 Şaban 1332; 2 Temmuz 1914.

DH. ŞFR. 54/407, 29 Şaban 1333; 12 Temmuz 1915.

DH. ŞFR. 53/126, 12 Receb 1333; 26 Mayıs 1915.

DH. ŞFR. 53/146, 15 Receb 1333; 29 Mayıs 1915.

BOA, HR. SİS (Hariciye Nezareti, Siyasi), 2130/28, 4 Rebiülevvel 1334; 10 Ocak 1916.

Düstur, 1. Tertip, C VII, s. 16.

Düstur, 1. Tertip, C VII, s. 307.

Düstur, 2. Tertip, C VII, s. 458-459.

İkincil Kaynaklar

Abigail, Jacobson, *From Empire to Empire, Jerusalem Between Ottoman and British Rule*, Syracuse University Press, New York, 2011.

Aslan, M. Yasin, "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.79, s. 235-274.

Avcı, Yasemin, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004

Mazza, Roberto, "Churches at War: The Impact of the First World War on the Christian Institutions of Jerusalem, 1914-20", *Middle East Studies*, Vol: 45, No: 2 (Mart 2009), s. 207-227.

Örenç, Ali Fuat, "Mutasarrıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C XXXI, s. 377-379.

Temel, Mehmet, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında 1907 Tarihli Lahey Sözleşmelerine Aykırı Davranan İtilaf Devletleri'ne Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Bazı Önlemler", *Atatürk Dergisi*, C IV, S. 2 (2004), s. 161-177.

Yılmaz, Erdal, "Bern İtilafnâmeleri 1917-1918 (Osmanlı Devleti-İngiltere-Fransa)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C XV, S. 2 (Aralık 2013), s. 291-310.

